

Бейшеналиев А.Б.

АКШ МАМЛЕКЕТИ МЕНЕН КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ЭКОНОМИКАЛЫК
КЫЗМАТТАШТЫГЫНДАГЫ АЙРЫМ КӨЙГӨЙЛҮҮ МАСЕЛЕЛЕР

Бейшеналиев А.Б.

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ ЭКОНОМИЧЕСКОГО
СОТРУДНИЧЕСТВА МЕЖДУ США И КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКОЙ

A.B. Beishenaliev

THE BASIS OF ECONOMIC PARTNERSHIP BETWEEN THE USA AND KYRGYZ
REPUBLIC

УДК: 372/27:338 (004) (575.2)

Бул макалада АКШ менен Кыргыз Республикасынын ортосундагы экономикалык мамилелерге токтолду. Экономикалык кызматташтыкка кайрылуу менен бирге АКШнын Кыргызстанга эгемендүүлүк жылдарында берген экономикалык жана гуманитардык жардамдары жазылды. Жардамдардын ичинен Бириккен Улуттар Уюмунун баңгизаттарды контролдоо программасынын ишке ашырылышы менен Ага Хан фондусунун иш-чаралары баяндалат.

Негизги сөздөр: ипотекалык кризис, постиндустриалдык мүнөз, ийкемсиз механизм, биографиялык маалыматтар, компьютеризация, транснационалдык уюшкан кылмыштуулук, институционалдык потенциал, экономиканын реалдуу сектору, ирригациялык курулуштар.

В статье анализируются экономические отношения США и Кыргызской Республики. Кроме того, анализированы экономическая и гуманитарная помощи США Кыргызстану в течение периода независимости. Описаны реализация программы помощи Всемирного Банка для контроля наркотиков и деятельность Фонда Ага Хана.

Ключевые слова: ипотечный кризис, постиндустриальная функция, громоздкие механизмы, биографические сведения, компьютеризация, транснациональная организованная преступность, институциональный потенциал, реальный сектор экономики, ирригационные сооружения.

This article deals with the economic relations of the USA and Kyrgyz Republic. Furthermore it deals with the USA economic and humanitarian aid to Kyrgyzstan during independence period. Of the assistance implementation of the World Bank's program to control the drugs, and the activities of the Aga Han Foundation were depicted.

Key words: mortgage crisis, post-industrial feature, cumbersome mechanism, biographical information, computerization, transnational organized crime, institutional potential, real economic sector, irrigational structures.

Айрым изилдөөчүлөр адилет белгилегендей, өз бийлигинин алгачкы жылдарында «А. Акаев Батыш өнөктөштөр үчүн өзүн ырааттуу демократ жана адам укуктары менен фундаменталдуу эркиндиктер үчүн күрөшкөн адам катары көрсөткөн имиджди түзүү аракеттерин кылган. Акаев жана анын командасы эл аралык пиар өнөрүн мыкты өздөштүрүшкөн. Натыйжада Кыргызстан Батыш журналисттери, артисттери, шоу-бизнестин жылдыздары, саясат таануучулары жана философтор сыяктуу маанилүү адамдар үчүн Мекке шаарына айланган. Дүйнөнүн ар кыл мамлекеттеринин массалык маалымат каражаттары

«Азиядагы алгачкы демократ» А. Акаевдин дарегине багытталган мактоо сөздөрүн айтуудан тажаган эмес. Республикада мурда кийин болбогон саммиттер, конференциялар ж.б.у.с. эл аралык отурумдарды өткөрүү адатка айланган. А.Акаев эл аралык деңгээлдеги бир катар амбициялуу долбоорлорду өткөрүү демилгесин көтөрүп чыгып, ар кандай кайрымдуу жана акчалуу уюмдардан каражатты ийгиликтүү сурап алуу тажрыйбасын өздөштүргөн»¹.

Кыргыз Республикасынын тунгуч Президенти катары А.А. Акаев легендарлуу парламенттин жыйынында сүйлөгөн сөзүндө «Мен боп-бош казыналуу өлкөнү колума өткөрүп алып жатам», – деген эле. 2005-жылдын 24-мартында болуп өткөн саясий окуядан соң башкаруусу он беш жылга созулган мезгил ичинде А.А. Акаев өлкөнүн казынасын 2 млрд АКШ доллары көлөмүндөгү өтө ири өлчөмдөгү тышкы карызга батырып кеткени маалым болгон². Натыйжада, 2005-2006-жылдары Эл аралык валюта фонду, Бүткүл дүйнөлүк банк жана Өнүгүүнүн Африкалык банкы Кыргыз Республикасына ХИПИК Программасына кирүүнү сунуш кылышат. Ошол себептен, жергиликтүү басма сөз беттеринде жана массалык мааламат каражаттарында Кыргызстандын ХИПИК Программасына кирүүсү, же кирбөөсү тууралуу маселе курч талкуулана баштап, өлкөдө ХИПИК Программасын ишке ашыруунун оң жана терс жактары, пайдасы менен кесепеттери тууралуу ар кыл пикирлер айтыла баштаган³. 2007-жылдын февраль айынын аягында өкмөт мүчөлөрүнүн добуш

¹ КИРМАН Юнус Эмре. Фаворитизм жана непотизм феномендеринин Кыргыз Республикасындагы саясий процесстерге тийгизген таасири. – Бишкек: саясий илимдердин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертация, 2014. 73-74-беттер.

² Орозалиев Табылды. Политсовет Республиканской Партии Труда и Единства (РЭБП) // rebp_secretariat@mail.ru; <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1165995780>

³ Кирилл Луцюк. Правильно ли поступил Кыргызстан, отказавшись от вступления в ХИПИК? // http://www.vesti.kg/index.php?option=com_k2&view=item&id=7427:pravilno-li-postupil-kyrgyzstan-otkazavshis-ot-vstupleniya-v-hipik?&Itemid=79#ixzz3OKa3b4dI; Правильно ли поступил Кыргызстан, отказавшись от вступления в ХИПИК? // www.vesti.kg Экономика; Вице-премьер пожалел, что Кыргызстан не вступил в программу ХИПИК // www.gezitter.org/.../29600_vitse-premer_pojalel_chno_kyrgyzstan_ne...;

берүүсүнүн натыйжасында Кыргызстан аталган Программага катышуудан баш тарткан⁴. Натыйжада, Феликс Кулов премьер-министрдин кызматынан кеткен соң, жаңы калыптанган министрлер кабинетинде каржы (финансы) министри Акылбек Жапаровдон башка ХИПИК Программасын жактаган аткаминерлер дээрлик калган эмес. Борбор Азия боюнча Бүткүл дүйнөлүк банктын жаңы директору Аннет Диксондун Бишкекке жасаган экстрендүү визити да Кыргызстандын ХИПИК Программасынан баш тартуусуна тоскоол боло алган эмес⁵.

Кыргыз коомчулугунда чуулгандуу талаштарды жараткан ХИПИК Программасы деген эмне? ХИПИК Программасы (HIPC - Heavily Indebted Poor Countries Initiative) бийик деңгээлде карызга баткан жакыр мамлекеттерге алган карызын ар тараптан кыскартууну сунуш кылган жападан жалгыз эл аралык макулдашылган негиз болуп саналат. Программага катышуу насыя берген өлкө (страна-кредитор) үчүн да, насыя алган өлкө (страна-задолжница) үчүн да ыктыярдуу негизде жүрөт. Кредиторлор насыя алган өлкөгө ХИПИК программасы тарабынан орнотулган босого көрсөткүчтөрүнө (пороговые показатели) чейинки тышкы карыздын наркын төмөндөтүү милдеттемесин өз мойнуна алат⁶.

ХИПИК Программасына катышуунун башкы шарты болуп экономикалык жана социалдык реформаларды өткөрүү эсептелет. Мындай талаптардын баардыгын аткарган өлкөлөр эл аралык каржы уюмдарынын алдындагы тышкы карыздын маанилүү бөлүгүн төлөө милдетинен бошотулат. Кыргызстан бул Программага катышкан учурда анын карыздары жоюлуп, болжол менен 1 млрд АКШ доллары өлчөмүндөгү тышкы карызын төлөө милдетмесинен бошотулмак болчу. Ошону менен катар эле ХИПИК Программасына кирген Борбор Азиядагы алгачкы мамлекет катары Кыргызстанга карыздын үстөгүн (процентин) төлөөдөн бошотуп, ал каражаттарды мамлекеттик бюджеттин социалдык муктаждыктарына, каржы (финансы) секторун өнүктүрүүгө жана экономиканы көтөрүү, элдин турмуш-тиричилигин жакшыртуу максатында жаңы насыяларды (кредиттерди) алуу сыяктуу жеңилдиктер берилмек.

Бирок, республиканын белгилүү экономисти Жумакадыр Акенеевдин пикиринде ХИПИК Программасына катышуудан баш тартуу Кыргызстан үчүн туура болгон. Албетте, Программага катышуу менен тышкы карыздын кандайдыр бөлүгүн жоюп коюшмак. Анын натыйжасында Кыргызстан Эфиопия жана Сомали сыяктуу өз маселелери менен көйгөйлөрүн өз алдынча чече албаган күн карама мамлекеттердин деңгээлине түшүп калмак⁷. Эксперт-

тин сөздөрүнө караганда Эл аралык валюта фонду менен Бүткүл дүйнөлүк банк сунуштаган ХИПИК Программасына катышуудан баш тартуу аркылуу Кыргызстан дүйнөлүк капиталдын туткунунан өзүн сактап калган. Ж. Акенеевдин оптимисттик божомолу боюнча сабаттуу экономикалык стратегиянын жардамы аркасында Кыргызстан тышкы карыздарын өз чөнтөгүнөн эле төлөө дараметине ээ⁸.

Ошентип, Кыргызстандын ХИПИК Программасына катышуусу тууралуу маселеде экономикалык өнүктө караганда мамлекеттик эгемендүүлүгүнүн күмөн туудурган келечеги менен байланышкан саясий өңүт үстөмдүк кылган⁹.

Кыргызстандык айрым изилдөөчүлөр азыркы күндө постсоветтик геосаясий мейкиндикке классикалык эмес, спекулятивдик, олигархиялык, мителик (паразитардык), натыйжасыз, монополисттик капитализм таңууланып жатат деген пикирди билдиришет¹⁰.

Мамлекет тарабынан «Спекулятивдик Типтеги Керектөө Экономикасы» саясатын киргизүүнүн натыйжасында мамлекеттик бюджетте акча тартыштыгы дайыма күч алып, өлкө эч нерсе өндүрбөй, заводдор менен фабрикалар жабылып, массалык жумушсуздук күч алып, мурдагы квалификациялуу жумушчулар кызыл кулактык кылуу соодасына өтүп, мамлекеттик казынага салык төлөбөй калышкан. Мындай шарттарда мамлекеттик бюджетти толтуруунун жападан жалгыз варианты катары төмөнкүлөр саналышкан:

- калктан салыктарды, төлөмдөрдү ж.б. милдеттүү акча чогултууларды жогорулатуу;
- чет мамлекеттерге табигый ресурстарды сатуу;
- четтен кредиттерди алуу¹¹.

www.vesti.kg/index.php?option=com_k2&view=item&id=7427:pravilno-li-postupil-kyrgyzstan-otkazavshis-ot-vstupleniya-v-hipik?&Itemid=79#ixzz3OKa3b4dl; Правильно ли поступил Кыргызстан, отказавшись от вступления в ХИПИК? // www.vesti.kg › Экономика

⁸ Кирилл Луцок. Правильно ли поступил Кыргызстан, отказавшись от вступления в ХИПИК? // http://www.vesti.kg/index.php?option=com_k2&view=item&id=7427:pravilno-li-postupil-kyrgyzstan-otkazavshis-ot-vstupleniya-v-hipik?&Itemid=79#ixzz3OKa3b4dl; Правильно ли поступил Кыргызстан, отказавшись от вступления в ХИПИК? // www.vesti.kg › Экономика

⁹ Вступление Кыргызстана в ХИПИК может привести к потере едва ли не политической самостоятельности республики // www.arba.ru › новости; Вступление Кыргызстана в ХИПИК может привести к потере политической независимости // kgznews.ru/.../vstuplenie-kyrgyzstana-v-hipik-mozhet-privesti-k-potere-...

¹⁰ Калмаматова З. А. Ааламдашуу шарттарында кыргыздардын этномаданиятындагы маргиналдуулук феномени. – Бишкек: философия илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасына талаптанып жазылган диссертация, 2014. 106-109-беттер.

¹¹ Калмаматова З. А. Ааламдашуу шарттарында кыргыздардын этномаданиятындагы маргиналдуулук феномени. – Бишкек: философия илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасына талаптанып жазылган диссертация, 2014. 106-109-беттер.

⁴ Сергей Кожемякин. Что стоит за отказом Киргизии от программы ХИПИК? // Правда. - № 21. 01.03.2007. – С. 3; <http://www.tazabek.kg/news:351363>

⁵ Сергей Кожемякин. Что стоит за отказом Киргизии от программы ХИПИК? // Правда. - № 21. 01.03.2007. – С. 3.

⁶ <http://www.tazabek.kg/news:351363>

⁷ Кирилл Луцок. Правильно ли поступил Кыргызстан, отказавшись от вступления в ХИПИК? // <http://www.vesti.kg>

Практика көрсөткөндөй, «Спекулятивдик Типтеги Керектөө Экономикасы» саясатынын таасири астында бюджетти жогоруда аталган үч жол менен толтурган мамлекет автоматтык түрдө өз көз карандысыздыгын жоготуп, мамлекет катары жашоо келечегинен айрылуу коркунучуна кабылат.

Постсоветтик мезгил менен ааламдашуу шарттарында «Спекулятивдик Типтеги Керектөө Экономикасы» саясатын колдоого алган Эл аралык структуралар катары төмөнкүлөрдү атоого болот:

- Эл аралык Валюта Фонду («үчүнчү дүйнөнүн» өлкөлөрүнүн экономикасын насыя берүү, же кредиттөө жолу аркылуу алсыратууга адистештирилген финансы-кредиттик, глобалисттик уюм);

- Бүткүл дүйнөлүк Соода Уюму (өнүгүп келе жаткан өлкөлөрдүн потенциалдуу атаандаштык жөндөмүнө ээ экономикасын бажы тоскоолдуктарын талкалоо жана бүтүндөй бир чөлкөм-региондорго башка өлкөнүн сапатсыз товарларын каптатып жиберүү жолу аркылуу талкалоону көздөгөн глобалисттик, корпоратократиялык уюм);

- Улуу Британия – АКШ – Канада - Израиль – Япония – Еврошериктештик чынжырчасынан куралган Батыш дүйнөсүнүн финансы – кредиттик, корпоратократиялык системалары («пайдасыз» өлкөлөрдүн экономикасын кызыл кулактык кылган соода келишимдери, «башкарылуучу хаос» технологиясы менен саясий туруксуздукту пайдалануу, агрессивдүү согуштарды жүргүзүү жана өлкөнүн табигый ресурстарын ташып кетүү жолу аркылуу бузуп, талкалоо механизмдерин активдүү колдонгон жана колдогон уюмдар)¹².

Кызматташуунун алгачкы жылдары АКШда Кыргызстанга жардам берүү, республикадагы бизнестин өнүгүшүнө көмөк көрсөтүү максатын көздөгөн ар кыл фонддор менен комиссиялар түзүлө баштаган. Айтсак, 1995-1997-жылдары АКШ Өкмөтү тарабынан инвестициялык портфели 150 млн. АКШ долларын түзгөн Ишкердикти Колдоонун Борбор Азиялык Фонду (ИКБАФ; Центрально-Азиатский Фонд Поддержки Предпринимательства - ЦАФПП) түзүлгөн¹³. Тилекке каршы, иш башталганда эле чуулгандуу скандалдар, анын ичинде коррупциялык ызы-чуулар менен коштолгон бул долбоордун ишмердиги ийгиликсиз болгон. АКШнын Конгресси бул иш боюнча ишти угуп, жүргүзүлгөн текшерүүлөрдүн натыйжасында ИКБАФ- ЦАФПП жок кылынган¹⁴. Портфелинде бир нече миллион АКШ

доллары болгон жана Кыргызстандын өкмөтү тарабынан башкарылган дагы бир агробизнес боюнча биргелешкен комиссиянын да иши аягына чыкпай, талкаланып, жок болгон¹⁵. Долбоордун менеджменти эффективсиз болгондуктан, фонд тарабынан берилген баардык насыялар (кредиттер) кайтарылган эмес.

Адабияттар:

1. Вступление Кыргызстана в ХИПИК может привести к потере едва ли не политической самостоятельности республики // www.arba.ru новости;
2. Калмаматова З. А. Ааламдашуу шарттарында кыргыздардын этномаданиятындагы маргиналдуулук феномени. – Бишкек: философия илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасына талаптанып жазылган диссертация, 2014. 106-109-беттер.
3. Кирилл Луцок. Правильно ли поступил Кыргызстан, отказавшись от вступления в ХИПИК? // http://www.vesti.kg/index.php?option=com_k2&view=item&id=7427:pravilno-li-postupil-kyrgyzstan-otkazavshis-ot-vstupleniya-v-hipik?&Itemid=79#ixzz3OKa3b4dI;
4. КИРМАН Юнус Эмре. Фаворитизм жана nepoтизм феномендеринин Кыргыз Республикасындагы саясий процесстерге тийгизген таасири. – Бишкек: саясий илимдердин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертация, 2014. 73-74-б.
5. Кубанычбек Омуралиев О структуре и объеме внешней помощи правительства США Кыргызстану // <https://ca-news.info/2007/09/11/33>
6. Орозалиев Табылды. Политсовет Республиканской Партии Труда и Единства (РЭБП) // rebp_secretariat@mail.ru; <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1165995780>
7. Правильно ли поступил Кыргызстан, отказавшись от вступления в ХИПИК? // www.vesti.kg
8. Прошлое, настоящее и будущее отношений между Кыргызстаном и США // atamekenkg.com/index.php?option=com_content...id...;
9. Сергей Кожемякин. Что стоит за отказом Киргизии от программы ХИПИК? // Правда. - № 21.01.03.2007. – С. 3;
10. Экономика; Вице-премьер пожалел, что Кыргызстан не вступил в программу ХИПИК // www.gezitter.org/.../29600_vitse-premer_pojalel_что_kyrgyzstan_ne...;
11. <http://www.tazabek.kg/news:351363>
12. US Embassy | ЕНТ, ПГК, гранты, стипендии, ВУЗы ... - Учи.kz // www.uchi.kz/us-embassy; Прошлое, настоящее и будущее отношений между Кыргызстаном и США // atamekenkg.com/index.php?option=com_content...id...

Рецензент: д.филол.н. Мамбеталиев К.И.

¹² Калмаматова З. А. Ааламдашуу шарттарында кыргыздардын этномаданиятындагы маргиналдуулук феномени. – Бишкек: философия илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасына талаптанып жазылган диссертация, 2014. 106-109-беттер.

¹³ US Embassy | ЕНТ, ПГК, гранты, стипендии, ВУЗы ... - Учи.kz // www.uchi.kz/us-embassy; Прошлое, настоящее и будущее отношений между Кыргызстаном и США // atamekenkg.com/index.php?option=com_content...id...

¹⁴ US Embassy | ЕНТ, ПГК, гранты, стипендии, ВУЗы ... - Учи.kz // www.uchi.kz/us-embassy; Прошлое, настоящее

и будущее отношений между Кыргызстаном и США // atamekenkg.com/index.php?option=com_content...id...

¹⁵ Прошлое, настоящее и будущее отношений между Кыргызстаном и США // atamekenkg.com/index.php?option=com_content...id...; Кубанычбек Омуралиев О структуре и объеме внешней помощи правительства США Кыргызстану // <https://ca-news.info/2007/09/11/33>